

УДК 061.3:32(477)

В. А. Реутський**ЗНАЧЕННЯ ПЕРШИХ ЧОТИРЬОХ З'ІЗДІВ НРУ
ДЛЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-
ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ****Василь Анатолійович Реутський**, аспірант кафедри історії та етнографії України, e-mail: successprintplus@gmail.comОдеський національний політехнічний університет
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна**АНОТАЦІЯ**

Народний Рух України це громадська організація, яка доклала максимум зусиль задля вивільнення українського народу з-під влади тоталітарно-номенклатурної системи СРСР, що паразитувала на українському народі впродовж всього періоду існування Радянського Союзу. В статті розглядаються чотири перших з'їзди Народного Руху України, аналізуються цілі та ідеї, які ставились організаторами з'їздів перед делегатами. Прослідковується хід трансформації ідеологічних переконань, від провадження політики підтримки процесу перебудови до прийняття курсу на здобуття Незалежності України. Також йде мова про розбіжність в політичних поглядах лідерів НРУ, а саме аналізується конфліктна ситуація між засновником Руху І. Драчем та ідейним лідером В. Чорноволом в питаннях, пов'язаних з президентськими виборами 1991 року. Досліджені основні проблеми керівництва НРУ, які виникали в період проведення перших чотирьох з'їздів Народного Руху України, що вплинули на прийняття доленосних для країни рішень.

Ключові слова: Народний Рух України, установчий з'їзд, процес перебудови, В. Чорновіл, І. Драч.

В. А. Реутский

ЗНАЧЕНИЕ ПЕРВЫХ ЧЕТЫРЕХ СЪЕЗДОВ НРУ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНО- ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ

Василий Анатольевич Реутский, аспирант кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: successsprintplus@gmail.com

Одесский национальный политехнический университет
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

Народный Рух Украины это общественная организация, которая приложила максимум усилий для освобождения украинского народа из-под власти тоталитарно-номенклатурной системы СССР, паразитировавшей на украинском народе на протяжении всего периода существования Советского Союза. В статье рассмотрены четыре первых съезда Народного Руха Украины, анализируются цели и идеи, которые ставились организаторами съездов перед делегатами. Прослеживается ход трансформации идеологических убеждений, от проведения политики поддержки процесса перестройки до принятия курса на обретение Независимости Украины. Также речь идет о расхождении во взглядах и идеологических убеждений лидеров НРУ, а именно анализируется конфликтная ситуация между основателем Руха И. Драчом и идейным лидером В. Черноволом в вопросах, связанных с президентскими выборами 1991 года. Исследованы основные проблемы руководства НРУ, которые возникали в период проведения первых четырех съездов Народного Руха Украины, повлиявших на принятие судьбоносных для страны решений.

Ключевые слова: Народный Рух Украины, учредительный съезд, процесс перестройки, В. Черновол, И. Драч.

V. A. Reutsky

**THE IMPORTANCE OF THE FIRST FOUR CONGRESSES
OF THE NRC FOR THE FORMATION OF THE UKRAINIAN
NATIONAL-POLITICAL ELITE**

Vasyl Anatolyevich Reutsky, Postgraduate Student of the Department of History and Ethnography of Ukraine, e-mail: successprintplus@gmail.com

Odesa National Polytechnic University
av. Shevchenko, 1, Odesa, 65044, Ukraine

SUMMARY

The People's Movement of Ukraine is a public organization that has made every effort to liberate the Ukrainian people from the power of the totalitarian nomenclature-system of the USSR, which has been parasitizing on the Ukrainian people throughout the Soviet Union. This article examines the four first congresses of the People's Movement of Ukraine, analyzes the goals and ideas that the congress organizers set before delegates. The course of transformation of ideological beliefs, from pursuing a policy of supporting the process of restructuring to taking a course on Ukraine's independence, is traced. It also discusses the differences in views and ideological beliefs of the NRU leaders, namely the analysis of the conflict between Rukh founder I. Drach and ideological leader V. Chornovil in matters related to the 1991 presidential election. The main problems of the leadership of the NRU, which arose during the first four congresses of the People's Movement of Ukraine, which influenced the decision-making in the country, are investigated.

Key words: *People's Movement of Ukraine, constituent congress, restructuring process, V. Chornovil, I. Drach.*

Актуальність дослідження визначається зростанням інтересу українського народу до вивчення суспільно-політичних перетворень всередині нашої країни, під час боротьби за українське національне відродження. Дослідження громадсько-політичної діяльності таких організацій як Народний Рух України стало одним із важливих завдань сучасної історичної науки. Мета статті полягає в необхідності детального дослідження перших чотирьох з'їздів Народного Руху України та їхнього впливу на процес формування української політичної системи.

Темі Народного Руху присвячене коло кандидатських дисертацій, з яких дев'ять підготовлені на кафедрі історії та ет-

нографії України Одеського національного політехнічного університету. Це праці Ю. Діденка, І. Кизименко, Н. Кіндрачук, А. Кожанова, І. Кривдіної, М. Кучерук, Е. Мамонтової, О. Мардаренко, С. Овсієнко, О. Шановської, О. Шипотілової.

Окремої уваги заслуговує дослідження Ю. Діденка, що розглядає державотворчу програму НРУ, спрямовану на утвердження української незалежності. Беззаперечний внесок в проблему має робота Г. І. Гончарука «Народний Рух України. Історія», в якій автор детально описав внутрішні та зовнішні процеси, що відбувались в осередку цієї організації як під час її формування, так і в подальшій політичній боротьбі Народного Руху України [3].

8–10 вересня 1989 відбувся установчий з'їзд, на якому був заснований «Народний рух України за перебудову». Як ми можемо бачити з назви організації, спочатку вона підтримувала офіційний курс на перебудову, не ставлячи формально вимогу незалежності України. Рух підтримав культурне відродження національних меншин, зокрема євреїв і кримських татар, а також виступив зі зверненням до росіян в Україні.

Насамперед важливо уявити що історія Народного Руху України не зводиться до історії самої організації, а також що це — частина, що виникла, за висловом першого голови НРУ Івана Драча, як Атлантида в океані людства. Розглядаючи установчі збори вересня 1989 р., можемо бачити, що головною ідеєю було проголошення принципів економічного, політичного та ідеологічного різноманіття, що дало змогу на першому етапі діяльності об'єднати в Русі представників різних поглядів: починаючи від комуністів-реформаторів до членів Української Гельсінської спілки та організацій, що виступали з позицій антикомунізму. Участь багатьох відомих письменників, літераторів, філософів, митців та діячів культури надала ідеї своєрідної легітимності та дала можливість залучити до нього більшу кількість людей. Отже на початку свого існування Рух був широким демократичним фронтом, який залучив до своїх представників різноманітних ідеологій та поглядів. Під час установчого з'їзду кількість його учасників склала приблизно 280 тис. осіб. Головою Руху став поет і громадський діяч І. Драч, головою секретаріату — правозахисник і член Української Гельсінської спілки М. Горинь [3].

Народний Рух одразу оголосив, чого прагне Україна, яка буде домом для представників усіх національностей та етнічних груп. В НРУ було впроваджено та створено «Палату національностей», до якої увійшли багато представників національних меншин. Під час установчого з'їзду Руху з понад 1100 делегатів кожен шостий був не українцем за національністю, а в керівництві були також українські росіяни, євреї, поляки, вірмени та деякі представники інших спільнот. Усього, за підрахунками, в першому з'їзді Руху взяли участь представники та делегати 13 національних меншин України, а велика частина виступів була російською мовою. Заступником І. Драча в Русі був український росіянин Сергій Конев [1].

У перший рік існування Рух провів певну кількість суспільних та культурних заходів, метою яких були згуртування української нації, відтворення історичної пам'яті народу та посилення ролі української мови. Крім того, 21 січня 1990 Рухом було сплановано та організовано «живий ланцюг» між Львовом і Києвом, присвячений 71-річчю Акту з'єднання УНР та ЗУНР. Ця акція символізувала насамперед єдність українського народу. У вересні 1990 відбулося святкування 500-річчя запорозького козацтва, що супроводжувалося масовим виїздом учасників до Нікопольщини та Запоріжжя [6].

Рух виявив значну активність у політичній сфері. У результаті спільних зусиль Руху і демократично орієнтованих депутатів СРСР від України восени 1989 вдалося внести бажані поправки до проекту закону про вибори до ВР УРСР. З метою участі у виборах до ВР УРСР у кінці 1989 на основі Руху був створений Демократичний блок України, що об'єднав сили, опозиційні до Комуністичної партії України [2].

9 лютого 1990 відбулась офіційна реєстрація Руху владою як громадсько-політичної організації. На виборах у березні 1990 Демократичний блок України завоював майже чверть місць у парламенті УРСР і створив парламентську опозицію — Народну раду. При цьому в 3 західних областях — Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській — Рух одержав впевнену перемогу і прийшов до влади.

В умовах посилення політичної боротьби 25–28 жовтня 1990 відбулися 2-гі Всеукраїнські збори Руху. Кількість членів Руху під час з'їзду склала 633 тис. осіб, що являло пік

масовості цього об'єднання. 2-гі збори Руху закріпили в програмних документах зміни в політиці, що відображали процес його радикалізації [7].

До 2-го з'їзду обговорювалися питання про нові підходи до організаційної побудови Руху. Це було викликано насамперед тим, що до кінця 1990 року свої установчі з'їзди провели 14 партій. Однак у громадській думці існувала певна упевненість щодо будь-яких партій, більшість з яких перебувала у зародковому стані. Водночас спостерігався помітний відплив активістів Руху до партій, існувала небезпека, що в результаті конкуренції партій єдності Руху може бути завдано шкоди. Заради запобігання відпливу членів Руху в різні новостворені партії на з'їзді було запроваджено не тільки індивідуальне, й асоційоване членство. Проте Українська республіканська партія (УРП) та Демократична партія України (ДемПУ), що відігравали значну роль у діяльності Руху, відмовилися бути його асоційованими членами. Таким чином, питання про те, хто ж стане асоційованим членом Руху, залишилося відкритим. Втім, вже на 2-х зборах Руху було обрано голову Політичної Ради та його першого заступника — Михайла Гориня. Ми можемо бачити, що якщо раніше Рух виступав за новий союзний договір, то тепер його головною метою стала побудова, ненасильницьким шляхом, української незалежної держави й усунення Комуністичної партії Радянського Союзу від влади. Участь членів КПРС у Русі була заборонена [5].

Протягом 1991 Рух продовжував чинити суттєвий вплив на представників націонал-комуністичного крила КПУ, які в умовах послаблення режиму були змушені значною мірою запозичувати рухівські гасла. Як відомо, 24 серпня 1991 року Верховна Рада проголосила Україну незалежною державою. 321 народний депутат — конституційна більшість — проголосував за «Акт проголошення незалежності України». Не спромоглися ультрарадикали з обох боків зірвати прийняття найважливішого документа про визначення долі країни. Ще 25 народних депутатів, які «не встигли» проголосувати, написали до Секретаріату письмові заяви та виправили своє попереднє хибне рішення. Кількість народних депутатів, що проголосували за незалежність України, зросла, таким чином, до 346 осіб [4].

А під час президентської виборчої кампанії 1991 рішенням ради Руху кандидатом від нього був запропонований В. Чорновіл, проте інші лідери Руху — І. Драч та М. Горинь — агітували за лідера УРП Л. Лук'яненка. Роздрібленість опозиційних сил (5 кандидатів) сприяла перемозі вже в 1-му турі Л. Кравчука — 61,6 %. В. Чорновіл зібрав 23,3 % голосів, Л. Лук'яненко — 4,5 % [4].

Після референдуму і виборів 1 грудня перед Рухом постало питання — співпрацювати з Президентом України чи залишитися в опозиції. На 3-му з'їзді Руху, що відбувся 28 лютого — 1 березня 1992 року, відповідно до квот, встановлених Радою Руху для крайових організацій, було делеговано близько 900 осіб. Оргкомітетом була визначена нижня квота представництва від крайових організацій у 20 чоловік. У результаті тривалих пошуків за кулісами Центральним Проводом була створена узгоджувальна комісія, яка змогла знайти нестандартне рішення. Було запропоновано очолити Рух відразу трьом співголовам — Михайлу Гориню, Івану Драчу і В'ячеславу Чорнову. Рішення про те, щоб залишитися в опозиції, підтримував лише В. Чорновіл, прихильники якого, незважаючи на це, отримали перевагу на з'їзді. Колишні союзники Руху — УРП і ДемПУ — проголосили необхідність підтримки Президента Л. Кравчука [1].

3-й з'їзд не дозволив керівництву вдруге вчинити змову проти НРУ, цього разу з Президентом України. Наміри передусім Івана Драча і Михайла Гориня покласти на Рух відповідальність за те, що роблять Президент і уряд, неодмінно призвели б до банкрутства політики Руху [2].

Як згадує Григорій Гончарук, у грудні 1991 року Рух опинився біля розбитого корита. Програмну мету — незалежна Україна — досягнуто завдяки багатьом чинникам, не лише діяльності НРУ, але навіть грубим діям ДКНС та особливо — рішенням Президентів України, Росії та Білорусії про денонсацію 8 грудня 1991 року Союзного договору. Вибори Президента програні. Актив Руху, який першим в Україні кинув виклик тоталітарній системі, вступив на шлях безкомпромісної боротьби з імперією. Особи, проти кого провідники Руху боролись, як і раніше, посідали ті самі керівні посади. А головний опонент Руху Леонід Кравчук став Президентом України. Це свідчить,

що від формальної до фактичної незалежності України було занадто далеко [3].

4-й з'їзд НРУ відбив напружені намагання нових керівників запропонувати рухівцям об'єднуючу ідею взамін мети. Також була створена так звана «Концепція державотворення в Україні», але у ній була відсутня соціальна проблема переходного часу. Час же для створення середнього класу ще не настав. Проблематика середнього класу постане перед рухівцями в усій своїй важливості. 4-й з'їзд обрав вірний шлях згуртування залишків рухівських кадрів, здатних продовжити боротьбу за владу. Цей з'їзд забезпечив віру у краще і продовження традицій спадкоємництва. Рух перетворився у політичну партію, здатну вести боротьбу за владу з сильним і підступним противником [6].

У пресі цей з'їзд викликав різноманітні відгуки. Кожний кореспондент шукав те, що відповідало політичній позиції його видавництва. Багато видань, помітивши процес перетворення Руху в організацію політичного типу, підкреслювали, що найважливішим було прийняття Концепції державотворення України.

Отже, Народний Рух України на початковому етапі свого існування спромігся досягти значних звершень в суспільно-політичному житті українського народу, розглянувши чотири перших з'їзди громадсько-політичної організації ми виявили трансформаційні процеси у внутрішньо-ідеологічній сфері Руху, та його безпосередній вплив на процес розбудови української державності. В результаті ми можемо говорити, що саме завдячуючи Народному Руху України ми отримали консолідацію українського народу навколо ідеї здобуття незалежності, а після отримання такої Рух став оплотом національно-патріотичної ідеології в українському політикумі.

Джерела та література

1. Бажан М. П. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого // Матеріали Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову. Київ: Укр. енциклопедія імені М. П. Бажана, 2009. 496 с.
2. Гарань О. В. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України. К.: Либідь, 1993. 198 с.
3. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія. Одеса: Астропринт, 1997. 380 с.

4. Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія: 1989–1996 рр. Одеса: Астропринт, 2014. 336 с.
5. Гончарук Г. І. Національна ідея і Народний Рух України. Одеса: Астропринт, 2004. 172 с.
6. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002). Одеса: Астропринт, 2006. 176 с.
7. Гарань О. Від створення Руху до багатопартійності. К., 1992.

Надійшла до редакції 09.10.2019 р.

УДК 94:291.96«19»

А. І. Федорова

**СТАРООБРЯДЦІ У ФРАНЦІЇ (ЗА ЛИСТУВАННЯМ
З Ф. Ю. МЕЛЬНИКОВИМ, 1930-ті — ПОЧАТОК
1940-х РОКІВ)**

Федорова Алла Іванівна, к. і. н., доцент, доцент кафедри історії та етнології України, e-mail: alla_F2006@ukr.net

Одеський національний політехнічний університет
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

АНОТАЦІЯ

В статті на основі даних архіву відомого старообрядницького діяча Ф. Ю. Мельникова, виявленого на хуторі Піск у Румунії, розкривається життя та побут старообрядців-емігрантів у Франції впродовж 1930-х — початку 1940-х рр. Зокрема акцентується увага на облаштуванні старообрядницької церкви на честь Різдва Пресвятої Богородиці в Жуанвілі, поблизу Парижа. На службу в церкві був поставлений о. Кирил Іванов, який в 1930-ті роки окормляв майже всі західноєвропейські старообрядницькі приходи.

З листів від племінників Ф. Ю. Мельникова — Сергія та Люсьєн Заворотнових, від колишнього голови Білоглинської старообрядницької общини Ісаака Волкова, що мешкали в Парижі, від старообрядницького вчителя Івана Гаврилова, що оселився в Ліоні, дізнаємося про їхню життєдіяльність в еміграції, їхні турботи, мрії (зокрема про сподівання щодо повернення на батьківщину, хвилювання відносно становища старообрядницької митрополії після смерті білокриницького митрополита Іннокентія (Усова) тощо).

В статті публікуються світлини прихожан старообрядницької церкви в Жуанвілі, о. Кирила, С. Заворотнова, І. Волкова.